

Андрій Випасняк

ОСОБЛИВОСТІ ТОРГОВЕЛЬНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ГАЛИЧИНИ (80-і рр. ПОЧАТОК ХІХ–ХХ ст.)

У статті здійснено спробу на базі джерел і опублікованих досліджень окреслити масштаб торговельного скотарства, темпи, динаміку та дослідити його вплив на економічний розвиток Східної Галичини у 80-х рр. ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: скотарство, торгівля, експорт, ярмарок, Східна Галичина.

Торговельне скотарство – це одна з провідних тем в українській етнологічній науці, яка поки що не стала предметом окремого монографічного дослідження на основі загальноукраїнського фактичного матеріалу, а наявні розвідки – це, як правило, складові наукових і навчальних видань. Торговельне скотарство українців висвітлене в науковій думці слабше порівняно з етнографічними особливостями інших явищ матеріальної культури. На сучасному етапі розвитку української етнології дослідження торговельного скотарства в Україні зорієнтовано насамперед на з'ясування його регіональної специфіки. У зв'язку з цим, на сьогодні актуальності набула потреба дослідити й узагальнити тенденції розвитку торговельного скотарства Східної Галичини, висвітлити основні кількісно-якісні показники.

В історичній та етнологічній літературі ця проблема піднімалась у працях М. Герасименка [10], В. Задорожного [17], С. Злупка [18], Ю. Кміта [20], Г. Ковальчака [21], І. Компанійця [22], О. Кондратюка [23], М. Кравця [24], В. Осечинського [28], П. Свежинського [31]. Згадані дослідники займалися проблематикою соціально-економічних відносин, специфікою ведення господарства в Західній Україні загалом і в Галичині зокрема. Для більшості цих робіт характерні вивчення явища в статистиці, домінування емпіричного підходу, відсутність історико-етнографічного аналізу. Крім того, у згаданих працях детально висвітлено специфіку домашніх тварин.

Лише завдяки зусиллям В. Кубійовича [25], М. Мандибури [27], С. Павлюка [29], М. Тиводара [35] започатковано етнорегіональне дослідження традиційного скотарства загалом, а торговельного, зокрема. На сьогодні найкраще вивчений регіон Українських Карпат. Важливою є

наукова розвідка дослідника П. Сіреджука, де автор розкриває специфіку торговельного скотарства на території Галицької Гуцульщини наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. [33].

Загалом практичне значення згаданих праць полягає в тому, що вони значно розширюють дослідницьку тематику, доповнюють конкретним фактажем. При цьому дозволяють з'ясувати етнокультурну специфіку цього виду заняття у сусідніх етнічних спільнот.

У цій статті основними завданнями є висвітлення кількісних і якісних характеристик торговельного скотарства, зокрема, спроба з'ясувати масштаби розвитку торговельного скотарства Східної Галичини у 80-і рр. ХІХ ст. – на початку ХХ ст.

Треба зазначити, що Галичина – доволі складний в етнотериторіальному відношенні регіон, що зумовлюється мінливістю його кордонів та накладенням окремих локальних зон на інші історико-етнографічні регіони. Традиційно межі Галичини, що обіймає південно-західну Україну, визначаються межиріччям верхнього і середнього Дністра, верхів'ями Пруту і Західного Бугу аж до Сяну [30, с. 518-519].

Аналізуючи ландшафтні фактори Галичини, необхідно зауважити, що вони були сприятливими для скотарської галузі загалом і для торговельного скотарства зокрема. Так, надністрянська низовина й Західне Поділля були ареалом розведення великої рогатої худоби (корів, волів, биків, телят). Передгірська і гірська частини Українських Карпат спеціалізувалися на вирощуванні овець, кіз, меншою мірою корів. Зокрема, В. Шухевич зазначав, що гуцул найбільше дбає про худобу, “для неї жертвує власну вигоду, своє та дітий здоров'я” [36, с. 62].

Дослідження проблематики торговельного скотарства українського населення Східної Галичини (80-х років ХІХ – початку ХХ ст.) неможливе без поєднання з проблемами зем-

леробства та аграрних відносин на теренах Галичини в цей історичний період. Проте торговельне скотарство згаданого регіону, порівняно із землеробством, мало менш важливе значення і, за винятком карпатської зони, було допоміжним заняттям. Однак у певні історичні періоди під впливом соціально-історичних чинників значення торговельного скотарства як економічної ланки сільськогосподарського виробництва підсилювалось або послаблювалось.

У другій половині XIX ст., а особливо на зламі XIX-XX ст. через аграрну кризу в Європі торговельне скотарство стало важливим аспектом економічної політики. З огляду на це, за сприяння австро-угорського уряду в Східній Галичині було організоване Галицьке господарське товариство (ГГТ), яке опікувалося розвитком скотарської галузі в регіоні.

Активну позицію зайняв український провід, з його ініціативи в Галичині розпочалося створення мережі господарських і кооперативних товариств. Найбільш впливовим серед них було товариство “Сільський господар”. Зокрема, на сторінках українських господарських видань (“Економіст”, “Кооперативна республіка”, “Кооперативне молочарство”) подавалися корисні поради щодо ведення торговельного скотарства у формі кооперативу [26].

Важливу роль у розвитку скотарства Галичини відігравали соціально-економічні зміни та модернізаційні процеси другої половини XIX – початку XX ст. Характерний розвиток продуктивних сил спричинив до розведення не лише корів та овець, а й коней, биків і телят.

Незначна увага приділяється розведенню волів. У цей час коні витісняють волів як тяглову силу. Особливого значення набуває селекційна робота, в якій перевага віддається племінній худобі.

Важливим показником розвитку капіталізму в землеробстві Східної Галичини було торговельне скотарство. При цьому головним продуктом, який призначався на місцевий і закордонний ринок, було м'ясо. Експорт ВРХ був важливою складовою соціально-економічного добробуту українців Галичини.

Так, у Передкарпатті основними виробниками товарної худоби були поміщицькі господарства. Вони займалися відгодівлею худоби на основі продукції землеробства і використання відходів винокурень.

Зокрема, поміщицьке господарство К. Павликовського в с. Берестя-

ни Самбірського повіту від продажу худоби та молочних продуктів у 1883 р. одержало 8797 золотих ринських чистого прибутку [39]. Так, у Північній Буковині на відходах винокурень у 1865 р. відгодовувалося 5400 волів, у 1868 р. – 6200, а у 1871 р. – 8600 [24].

Відгодівлею волів для продажу займалися не лише поміщицькі, а й окремі селянські господарства передгір'я і Наддністрянської низовини. Торгівля худобою тут постійно зростала. Там же відбувалися великі ярмарки, після яких ВРХ йшла на експорт, зазначалося в газеті “Czas” від 27 вересня 1860 р. [37]. Адаже цьому сприяли географічно-ландшафтні умови. Наддністрянська низовина була найбільшою у Східній Галичині. Її територія була покрита буйними соковитими травами. Це сприяло розвитку тваринницької галузі. З ранньої весни і аж до пізньої осені тут випасали величезну кількість волів. Підприємці мали пасовиська в землевласників на весь сезон випасу. Більш спроможні власники вважали вигідним здавати свої пасовиська в оренду, ніж перетворювати їх на сінокоси [24].

Важливу роль у розвитку традиційного скотарства відігравав експорт великої рогатої худоби в інші частини Австрійської імперії і навіть за її межі. Лише в 1885 р. у Східній Галичині на експорт було продано 173027, а у 1887 р. – 206228 голів ВРХ. Частина експортованої худоби переганялася через угорський і сілезький кордони (близько 5 тис. голів на рік). Головними місцями збуту були Нижня і Верхня Австрія. У 1887 р. кількість вивезеної худоби (на м'ясо) у дані частини Габсбурзької імперії становила 110081 голову. З цієї кількості на столицю припадало 61550 голів, або 55,9 % [41].

Участь селянських і поміщицьких господарств у торгівлі худобою була неоднаковою. Перші продавали худобу, щоб сплатити податки і борги, для других – це було важливим джерелом грошових надходжень для подальшого розширення господарства. Наприклад, граф Лянцкоронський лише з господарств Комарницького ключа за продаж худоби одержав у 1899-1900 рр. 11101 золотих ринських [24, с. 55].

Загалом Східна Галичина була важливим постачальником м'яса для столиці Австро-Угорщини. Варто зазначити, що в Східній Галичині найбільша кількість м'яса йшла з населених пунктів, де були залізничні станції. Зокрема, з Калуша, Галича й Отинії, а худоби – зі Стрия, Букачівців, Станіслава, Креховичів, Коломиї, Снятина. З околиць Товмача, Отинії і Калуша щороку посилали близько

15 тис. голів телят до Відня і Будапешта, як зазначалось у газеті “Rolnik” від 9 липня 1887 р. [40].

З початку ХХ ст. почалось активне піднесення динаміки продажу такого різновиду великої рогатої худоби, як воли. Їх щорічно по 4-5 вагонів відправляли на продаж до Відня. За кордон зі Східної Галичини транспортували відому симентальську породу корів, що в середньому оцінювалося 800–1000 золотих ринських [38].

З огляду на економічну доцільність, торговельне скотарство у 80-х рр. ХІХ ст. стало важливою ланкою прибутків українських селян. Зокрема, у газеті “Господар и промышленник” від 1 грудня 1885 р. зазначалося, що в околицях Войнилова селяни утримують “постійно тільки корови, вони ж і телят випасують. Є, отже, радше торговцем, ніж правильним годівником” [11].

За даними газети “Rolnik”, щорічний експорт телят із Галичини залізницями в середині 80-х рр. ХХ ст. збільшився на 20 тис. голів, а експорт волів зменшився на 5 тис. голів [41]. Це сталося внаслідок закриття австрійським урядом російсько-австрійського й румуно-австрійського кордонів для експорту російської та румунської худоби (у тому числі волів на відгодівлю), а також значно вищий ціні на телятину, ніж на волове м'ясо [24].

Протягом тривалого часу перше місце серед торговельного тваринництва належало великій рогатій худобі, яку вирощували заможні селяни Покуття. Із цілої Галичини до Відня у 80-і рр. ХІХ ст. вивезли волів – 325356 голів, корів – 1152978, ялівків – 704527, коней – 735262 [33].

Територія Східної Галичини, як і цілої України, упродовж багатьох віків була не лише житницею Європи, а й постачала ці розвинені країни м'ясною продукцією і худобою. Не змінилася ситуація і на межі ХІХ – ХХ століть. Підтвердженням цьому є такі слова І. Герасимовича: “Дивні діла діються на наших очах, нашими покладками приходять англичани до великих сил душевних і тілесних, м'ясом з нашої худоби живуть німці у

Відні, набираючись сили та розвиваючись умовно, наші телята і безрогі ідуть також світами чужим людям і народам у хосен і пожиток – лише край наш і народ наш, що згодували все то, сам бідний та голодний, а людність зводиться і слабне, бо цілими роками постить! Як би змінити?” [16].

Поміщицькі господарства вели торгівлю тваринами і продукцією тваринництва. Проте ця галузь не набула належного розвитку. Поміщики Галичини не витримували конкуренції з поміщиками Угорщини, де тваринництво було розвинуто значно ліпше. Тому тваринництво на землях Східної Галичини поступово занепадало.

У підльвівських добрах А. Потоцького в 1902-1903 рр. було рогатої худоби 1119 голів [5, арк. 137]. У 1907-1908 рр. – лише 958, а в 1910-1911 рр. – вже тільки 606 голів [6, арк. 149].

Погано стояла справа із продажем тварин. У тому ж господарстві Потоцького в найбільш сприятливих для тваринництва 1901-1902 рр. було продано 2125 тварин, в тому числі овець – 1481, ялівків – 227, випасків – 91, волів – 164, бугаїв – 17, коней – 89, на загальну суму 119592 крони [4, арк. 101]. У 1910-1911 рр. тут же було продано лише 265 голів різної худоби (коней – 64, бугаїв – 2, корів – 28, ялівків – 137, волів – 53) на загальну суму 57972 крони [6, арк. 108].

Крім того, поміщицькі господарства збували на ринку продукти тваринництва – шкіру, вовну, молоко. Проте цієї продукції вироблялося і продавалося мало. Так, у підльвівських фільварках Потоцького в 1899-1900 рр. налічувалося 334 дійні корови, від яких було одержано 436830,5 л молока на суму 47791 крону [4, арк. 133]. У 1910-1911 рр. тут було лише 207 дійних корів, від яких надоєно 409060 л молока на суму 53986 крон. У цьому самому господарстві в 1897-1898 рр. від 1957 овець було настрижено лише 39,5 фунта вовни (тобто від кожної вівці одержано в середньому по 80 г вовни. Вся вовна пішла на продаж, за неї було виручено 4370 золотих ринських [6, арк. 151].

Таким чином, скотарством займалися всі верстви населення Галичини, проте його економічну доцільність використовували середні й багаті землевласники, які володіли земельними наділами. Дрібні землевласники, котрі становили основну масу селянства, займалися переважно з потреб матеріально-побутової життєдіяльності. Безземельні селяни частіше наймалися у господарства матеріально спроможних землевласників і займалися випасом та відгодівлею тварин.

На межі ХІХ-ХХ ст. часто створювалися різноманітні організації, товариства, які сприяли інтенсивному розвитку торговельних відносин Галичини з іншими країнами. Так, у 1908 р. було засноване “Центральне товари-

ство гандльове”, що його фінансував Львівський крайовий банк. Це було об’єднання польських поміщиків і заможних сільських господарів, куди входили монополії з купівлі та продажу тварин і продуктів тваринництва. Натомість українська сільська інтелігенція і заможні сільські господарі об’єдналися у “Крайовий союз по збуту худоби” [31, с. 101]. У 1905 р. для переробки і торгівлі продуктами тваринництва у Стрию був організований “Крайовий союз господарсько-молочарський” на чолі зі священником Остапом Нижанківським [9, с. 167].

“Крайовий союз по збуту худоби” об’єднував 57 заготівельних кооперативів, які закуповували в селян тварин. У вересні 1911 р. цією торговою організацією було вивезено до Австро-Угорщини 49% продукції цілої монархії, а з 1 жовтня 1911 р. – аж 55 % [31, с. 101].

Значним районом торговельного скотарства були також Карпати. Тваринництво тут було провідною галуззю сільського господарства. Цьому сприяли полонини – високогірні або середньогірні пасовиська [24]. Необхідно зазначити, що полонинські господарства Галицької Гуцульщини, на відміну від наддністрянських Східної Галичини, характеризувалися замкнутим циклом виробництва тваринницької продукції.

Про розміри експорту поголів’я ВРХ з Галицької Гуцульщини до Угорщини, як і до інших країн Європи, даних збереглося дуже мало. Так, з 1 липня по 31 грудня 1900 р. із Делятина до Будапешта на продаж вивезено 85 телят, а за перше півріччя 1908 р. із Надвірної до угорської столиці привезено 596 штук молодняка ВРХ [1, арк. 42]. Кількість експортної худоби до Угорщини з Галицької Гуцульщини не була постійною, а щорічно коливалася, про що свідчать записи. Самі угорські купці до Делятина також спроваджували худобу. Так, близько 30 червня 1908 р. сюди на ярмарок пригнано по 26 коней і телят та 486 овець [1, арк. 41].

У газеті “Діло” від 12 серпня 1886 р. зазначалося, що у гуцулів овець купували селяни Сяноччини, а в газеті “Батьківщина” від 1

листопада 1894 р. було написано, що худобу гуцулів Косівщини на ярмарку в Освенцімі продавали єврейські купці [15, с. 7].

Вищезгадані численні факти свідчать, що Галицька Гуцульщина, як етнографічний район Східної Галичини, мала давні та постійні торговельні відносини з європейськими країнами –

Австрією, Німеччиною, Чехією, Польщею, Угорщиною, котрі особливо активізувались наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст.

Необхідно зазначити, що Галицька Гуцульщина як етнографічний район входила до Галичини й охоплювала території Косівського, Надвірнянського, (частково) Коломийського повіту Станіславського воєводства. Цей регіон характеризувався активним розвитком торговельного скотарства. Так, із території Галицької Гуцульщини в австрійську провінцію систематично вивозили велику рогату худобу, що її закупляли на ярмарках гуцульських міст як місцеві купці, так і австрійські, і переганяли на великі ярмарки Австрії і Чехії. Наприклад, за друге півріччя 1900 року до Відня відправлено на продаж із Заріччя 6 телят, із Микуличина 30 бугаїв, з Надвірної – 84 бугаї та 256 телят, а з Делятина – 98 телят [2, арк. 42].

Значним попитом у гірських районах австрійських і чеських земель користувалася порода коней, що мала назву “гуцулики”. Їх закуповував і австрійський уряд для гірської артилерії. “Гуцулики” добре себе зарекомендували у війні Австрії проти Боснії [33, с. 359].

Треба зазначити, що загалом з сіл Галицької Гуцульщини в європейські країни вивозили в досить великих кількостях велику рогату худобу, коней і овець. Промовистим є такий факт, що в 1895 р. з Косівського повіту було експортовано до країн Західної Європи 40000 штук ВРХ, 50000 коней та понад 50000 овець [8].

Напередодні Першої світової війни завдяки діяльності спілок збуту худоби експорт її з Галицької Гуцульщини на ринки Відня стає регулярним. Так, за відомостями статистичних даних крайового товариства “Сільський господар”, у жовтні-листопаді 1911 р. косівська спілка збуту худоби в столиці Австро-Угорської монархії продала 152 воли і 473 овечих туш, а рожнівська в липні 1912 р. збула 34 штуки голів великої рогатої худоби [12, с. 365; 13, с. 260]. До Австрії і Німеччини з території краю Галицької Гуцульщини вивозили також волів, вовну, шкіру, бринзу, масло, м’ясо, лій. Щорічно у самому Відні їх збували на кільканадцять тисяч золотих ринських [8].

Варто зазначити, що ярмарки Галицької Гуцульщини в житті галицьких гуцулів були не лише місцем збуту або купівлі товарів, а своєрідними сільськогосподарськими виставками, на яких влаштовували покази найкращих продуктів тваринництва і землеробства.

Великі ярмарки, на яких торгували вівцями, козами, ВРХ і конями, відбувалися в Кутах. Сюди прибували гуцули з навколишніх сіл і реалізовували свій товар. Основними покупцями були вірмени. Вони купували дріб на м'ясо, шерсть, коней, лій і шкури для продажу за кордон. Так, газета "Слово" від 8 липня 1873 р. повідомляла, що жителі с. Барвінкова живуть тим, що продають свою худобу на кутських ярмарках [34].

Ярмарки, як зазначає С. Витвицький, були настількилюдними, що годі по них пройти. В другому описі, що залишили нам сучасники про ярмарки і торги в Кутах, розповідається: "В місті стає великий гамір, від першої хати і до берегів Черемошу активно торгують гуцули з міщанами. На торгових з північної сторони продають коні, худобу, телята, вівці, кожний ряд поділено на поєдинні пункти" [14, с. 95]

У селян Галицької Гуцульщини найважливішим джерелом доходу була худоба. Наприклад, селяни с. Камінна Надвірнянського повіту продавали щороку худоби на 30-40 тис. золотих ринських. У результаті в галицьких поміщиків було заледве 14 % усіх коней, 10 % великої рогатої худоби й ще меншої кількості овець і свиней [32], повідомлялось у газеті "Свобода" від 28 травня 1899 р. [32].

Документи свідчать, що ярмарки характеризувалися великим збутом продукції і, відповідно, особливою увагою населення. Так, протягом одного ярмарку в Делятині (13-14 квітня 1908 р.) розпродано 300 коней, 350 биків, 450

корів, 150 ялівків, 100 телят, у другому кварталі цього року тут збуто по 100 бугаїв і ялівків, 150 коней та 200 корів. У Надвірній (6-7 травня та 16 червня 1908 р.) – 810 корів, 850 биків, 300 яловиць, 320 телят, 850 овець, 45 кіз та 140 шт. різного молодняку [3, арк. 1, 29].

Отже, вищенаведені цифри (факти) яскраво свідчать про активний розвиток торговельного скотарства на території Галицької Гуцульщини наприкінці XIX – на початку XX ст., котра входила до складу Галичини як етнографічний район.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Східній Галичині через нестачу кормів, часті епізоотії, поганий догляд селянська худоба була малопродуктивною. У гірських районах Коломийської, Станіславської, Стрийської і Самбірської округи тваринництво було основним заняттям. Молочні продукти (сир, масло, бринзу, шкіру, вовну, сукно) селяни цих районів продавали на ярмарках в низинних містечках і купували собі хліб, кукурудзу та інші продукти землеробства [19, с. 417].

Таким чином, у 80-х рр. XIX – на початку XX ст. торговельне скотарство було важливою галуззю господарства Галичини. Соціально-економічні зрушення сприяли внесенню новітніх елементів у господарювання (селекція, ветеринарна служба, інтенсивні способи догляду за худобою). Попри переважання у занятті торговельним скотарством дрібнотоварних тенденцій, це аж ніяк не впливало на зростання експорту худоби та м'яса.

Література

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУ у Львові). – Ф. 146. – Оп. 59. – Спр. 420.
2. ЦДІАУ у Львові. – Ф. 146. – Оп. 59. – Спр. 421.
3. Там само. – Ф. 146. – Оп. 59. – Спр. 480.
4. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України (далі – ЛНБ НАН України), відділ рукописів. – Ф. 84. – Спр. 132.
5. ЛНБ НАН України, відділ рукописів. – Ф. 84. – Спр. 133.
6. Там само, відділ рукописів. – Ф. 84. – Спр. 141.
7. Батьківщина. – 1894. – 1 листопада.
8. Галичанин. – 1896. – 5 січня.
9. Галичина, Буковина, Угорська Русь. – М., 1915. – 230 с.
10. Герасименко М. Аграрні відносини в Галичині в період кризи панщинного господарства. – Київ: Вид-во АН УРСР, 1959. – 304 с.
11. Господар и промисленник. – 1886. – 1 декабля.
12. Господарська часопись. – 1911. – 25 грудня.
13. Господарська часопись. – 1912. – 25 серпня.
14. Грабовецький В. Нариси історії Прикарпаття. – Т. VIII. Гуцульщина в другій половині XIX – на початку XX ст. – Івано-Франківськ, 1995. – 220 с.
15. Діло. – 1886. – 12 серпня.
16. Діло. – 1886. – 23 серпня.
17. Задорожній В. Товарне виробництво і торгівля на західноукраїнських землях (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) – Львів: Вища школа, 1989. – 152 с.
18. Злупко С. Ідейна боротьба навколо аграрного питання в Галичині (кінець XIX – початок XX століття). – Львів: Вища школа, 1960. – 83 с.
19. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. – Т. 1. – К.: Вид-во "Наукова думка", 2006. – 630 с.
20. Кміт Ю. Із сільських відносин у Галичині XIX віка // Записки НТШ. – 1903. – Кн. IV. – Т. LIV. – С. 1-8
21. Ковальчак Г. Економічний розвиток західноукраїнських земель / АН УРСР, Інститут суспільних наук. – Київ: Наукова думка, 1988. – 249 с.
22. Компанієць І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку XX ст. (1900–1919 рр.) – Київ: Вид-во АН УРСР, 1960. – 370 с.
23. Кондратюк О. Галичина у XIX ст.: Соціально-економічне, правове та внутрішньополітичне становище / О. В. Кондратюк, П. М. Лепісевич. – Львів: Априорі, 2004. – 60 с.
24. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини в другій половині XIX ст. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1964. – 236 с.

25. Кубійович В. Пастушество Буковини // Праці географії комісії НТШ у Львові. – Львів, 1935. – Вип. 1. – С. 25–128.
26. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939 р.). – Івано-Франківськ, 1993. – 220 с.
27. Мандибура М. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-х років XX ст. – Київ: Наукова думка, 1978. – 111 с.
28. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1954. – 188 с.
29. Павлюк С. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект. – К.: Наукова думка, 1982. – 224 с.
30. Савчук Б. Українська етнологія. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2004. – 559 с.
31. Свежинський П. Аграрні відносини у Західній Україні в кінці XIX – на початку XX ст. – Львів: Вид-во Львівського університету, 1966. – 192 с.
32. Свобода. – 1899. – 28 травня.
33. Сіреджук П. З історії торгівлі Галицької Гуцульщини // Історія Гуцульщини / Домашевський М. – Т. IV. – Львів: Логос, 1999. – 327–368 с.
34. Слово. – 1873. – 8 липня.
35. Тиводар М. Традиційне скотарство Українських Карпат другої половини XIX – першої половини XX ст.: історико-етнологічне дослідження. – Ужгород: Карпати, 1994. – 556 с.
36. Шухевич В. Гуцульщина. – Львів, 1899. – Т. I-II. – 350 с.
37. Czas. – 1860. – 27 wrzesnia.
38. Heimat Galizien. Ein Gedenkbuch. Unter Mitwirkung von Katharine Bechtloff, Johann Bill, Jacob Enders, Emil Landenberger, Josef Lanz, Wilhelm Sepp Muller und Johan Strohal zusammengestellt von Dr. Julius Kramer / Herausgegeben von Hilfskomitee der Galiziendeutsche, 1965. – 560 с.
39. Rolnik. – 1884. – 3 sierpnia.
40. Rolnik. – 1887. – 9 lipca.
41. Rolnik. – 1888. – 5 maja.

In the article the autor tries to show the measure of trade cattle-breeding, its pace, dynamics and to research its influence on the economic development in Eastern Halychyna in 1880-th – at the beginning of the 20-th century based on historical sources and published materials.